

Ekskursionsberetning: Ålegræskatastrofen og Hjarnø

Tekst og fotos af Egil Holm

En voldsom epidemi ramte de europæiske farvande omkring 1932. Den dræbte ålegræsset; i de danske farvande overlevede det kun i brakvand, især i Østersøen. Årsagen tilskrives algesvampen Labyrinthula, men det er ikke sikkert.

Konsekvenserne var meget omfattende og virker endnu. Før ca. 1932 groede der ålegræs overalt på sandbund ned til en halv snes meters dybde. Bevoksningen blev beskrevet som undersøiske enge, for planterne stod meget tæt ligesom græsser på en eng, og bladene kunne blive op til 2 m. Ålegræs er en frøplante. Dens rødder og jordstængler gennemvævede sandbunden og forhindrede effektivt bølgerne i at rode op i havbunden. Desuden dæmpede planterne bølgerne angreb på kysterne. Da ålegræsset forsvandt, blev det ikke erstattet af alger; de kan ikke gro i sandbund, men kræver sten eller muslingeskaller til fæste.

Nu kunne bølgerne og havstrømmene erodere i havbunden, og sandet blev mange steder kastet op i revler, odder og strandvolde. Strandens planter spreder som regel deres frø ved hjælp af havstrømmene; frøene spirede i det nye land og fæstnede sandet med rødderne. Når det var sket, kunne havet ikke fjerne det nye land, og derfor blev Danmarks kortet forandret. Det kan følges ved at sammenligne målebordsbladene fra ca. 1930-60 med senere kort, eller luftfotografierne fra 1954 til nutiden. I Horsens Fjord er der vokset kilometerlange odder ud fra Hjarnø og fra kysten sydøst for Snaptun, og nye øer på op til 400 meters længde er dannet mellem Hjarnø og Alrø. Det har været til stor nytte for fuglene, der har fået nye rugepladser.

Nye og gamle odder på Hjarnø

Der er to store odder på Hjarnø. Den nordlige odde er ny; den er ikke på målebordsbladet fra 1950 og er vokset 1 km ud siden. Den vokser stadig. I læ bag den er der en lagune, hvor søsalat trives; løvet kan blive 50-100 cm bredt. Man kan gå på odden eller vade ud til spidsen.

Søndre Odde er gammel; den var der længe før ålegræskatastrofen. Sandet i den stammer fra Hjarnø klint på øens sydøstside. Den er 5 meter høj og angribes stadig af Kattegats bølger. Odden er bygget af strandvolde; de kan ses i

vegetationen. Rynket rose vokser på voldenes ryg, mens strandmalurt og andre planter gror i de fugtige lavninger. Odden skifter form under stormflod, men den kan ikke blive længere, fordi spidsen er nået ud til den ca. 20 meter dybe undersøiske dal, der adskiller Hjarnø fra fastlandet.

Dalen var en ådal i Fastlandstiden for 8-10.000 år siden, da havspejlet lå 30 meter lavere end i dag. Der er kraftig strøm her, for hovedparten af tidevandet i fjorden går ud og ind gennem den. Det er gennemsnitligt 15 millioner m³, der skyller ud og ind ved flod og ebbe; tidevandsamplituden er 30-40 cm. Det betyder, at der er rigtig tidevandskyst, tørlagt ved ebbe og vanddækket ved flod i de lavvandede områder ved kysterne. Fuglene får på denne måde den rigtige vanddybde til fouragering, og meget af havbunden omkring øerne bliver tilgængelige 4 gange i løbet af døgnet. Et punkt på havbunden får samme vanddybde, både når vandet stiger ved flod, og når det falder ved ebbe. Det er en af forklaringerne på, at Horsens Fjord og dens øer gæstes af et stort antal trækfugle, og at mange arter af fugle ruger her.

Horsens Fjord og de andre østjyske fjorde er meget rige på plankton og havdyr. Der er rigelig næring i vandet, og dets sommertemperatur er hyppigt over 20°; der er målt op til 26°. Vandet er iltrigt, for vanddybden er så ringe, at vinden kan blande vandet ved bunden og i overfladen. Iltsvind forekommer kun, hvis iltfattigt vand strømmer ind fra Kattegat, og det sker med års mellemrum. 32% af Fjordens areal er mindre end 1 meter dybt, og 94% ligger mellem 0 og 6 meter.

Omkring 1970 var Horsens Fjord næsten død på grund af forurening. Kloakkerne sendte vandet urensset ud i fjorden, og lossepladsen var en næsten 2 km lang halvø i selve fjorden uden beskyttelse mod bølgerne og havstrømmenes angreb. I løbet af 1970'erne blev der bygget rensningsanlæg, og i 1982 blev lossepladsen tæmmet. Rensningen er løbende blevet forbedret siden, og nu i 2014 er vandet næsten rent. Fuglene har det godt ifølge jægere og ornitologer, de fleste havdyr og planktonet er i god stand. Ålegræsset er dog kun sparsomt til stede, måske vil det brede sig de kommende år.

Et tegn på rigdommen er de mange muslinge- og snegleskaller, der er skyllet op på stranden. Særligt påfaldende er den amerikanske knivmusling, der kom hertil omkring 1980 og nu kan dominere stranden. Blåmuslingen fiskes i fjorden; her er der også havbrug med bl.a. ørreder.

Hjarnø Klint

Hjarnø Klint er under stadig nedbrydning, og her kan man se geologiske fænomener. Hovedparten af klinten er istidsaflejringer: Moræneler og smeltevandsand og -grus. Det er foldet og forkastet under tryk fra de sidste gletsjere, og nogle af lagene står lodret. Istidslagene hviler på tertiære aflejringer: Sortbrune lag med lerjærsten, ler og sand fra Oligocæn, og derunder hvid søvindmergel fra Eocæn. Disse lag er undertiden blottede, til andre tider dækket af nedskredet istidsmateriale. I klinten ruger mange digesvaler.

Flora, fugle og flinteredskaber

Hjarnø har en lille skov, der er artsrig. Et værdifuldt rigkær findes ved Hvidkilde; her er fundet skarntyde, kvan, smalbladet hareøre, strandloppeurt og mange andre planter. Strandenge og strande findes på odderne og i nordøsthjørnet (Bregnholt), se kortet. I alt er der fundet over 400 arter af højere planter. Udførlige plantelister findes på nettet i Søren Højagers hæfte om Hjarnø, se litteraturlisten.

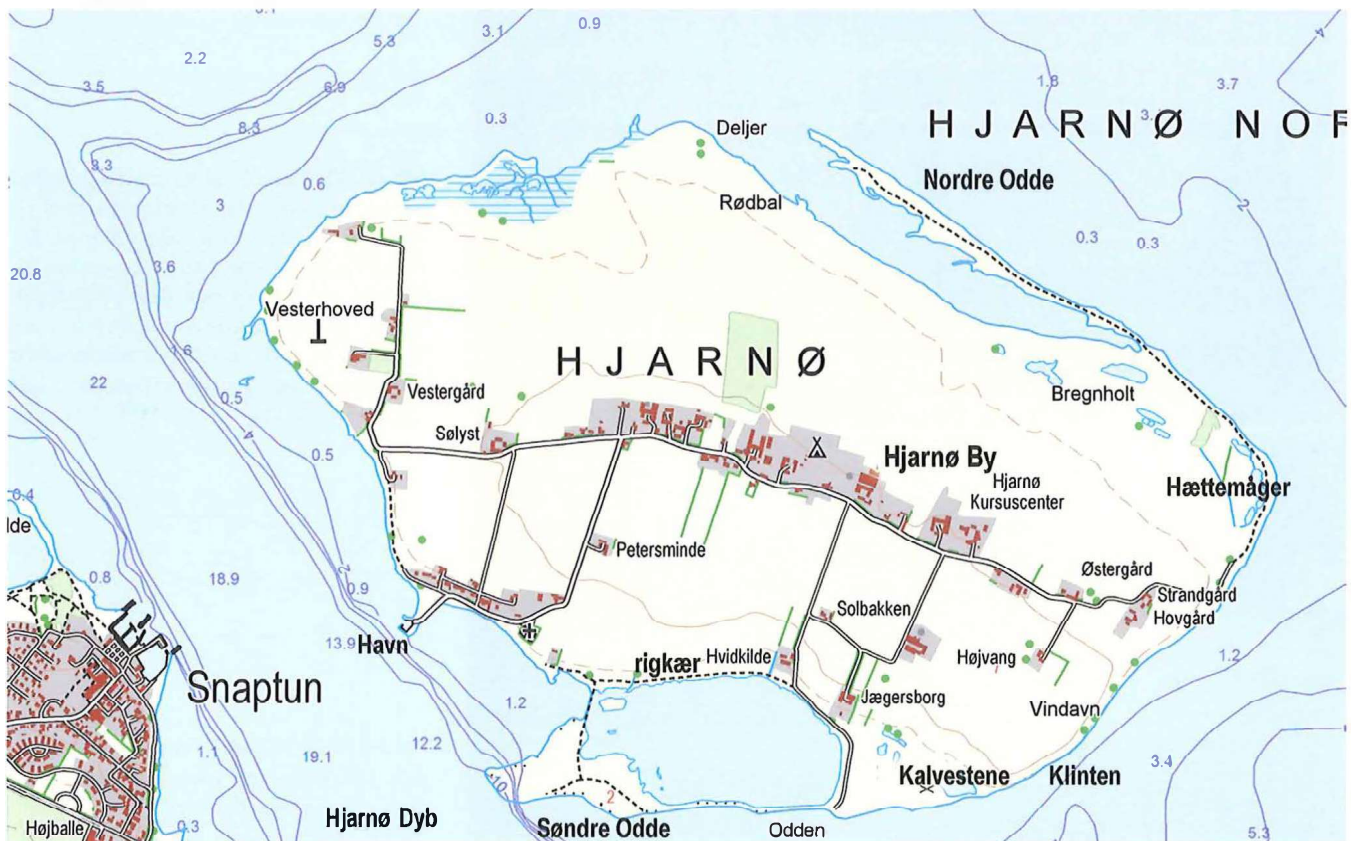
Der er stormmågekoloni på Søndre Odde, hættemågekoloni ved Bregnholt og en sølvmågekoloni på Nordre Odde. Her ruger også sildemåge og svartbag. Sorthovedet måge har også ruget her. Danmarks største splitternekoloni (800 par 2012) findes her.

En restaureret gruppe af skibssætninger (Kallvestene) fra jernalderen findes ved roden af Søndre Odde. Stenalderredskaber og flinteflækker er almindelige på stranden; de stammer fra sunkne bopladser på havbunden.

Det er nemt at komme til Hjarnø. Bilfærgen fra Snaptun sejler hver halve time, og overfarten varer 5 minutter. Et godt net af stier og veje fører til alle interessante lokaliteter. Strandene kan befæres, i hvert fald ved lavvande.

¹ Byskovvej 4, 8751 Gedved. E-mail: eigil.holm@pc.dk, www.eigilholm.dk

Kort over Hjarnø med lokaliteter angivet. Forslag til fodtur: Havnen, Kirken, Hvidkilde rigkær, over broen til Søndre Odde, langs klinten til vejen gennem byen, tilbage til havnen.

Hjarnø set fra vest. Nordre Odde til venstre, Søndre Odde til højre. Hjarnø by ligger langs vejen midt gennem øen, og markerne går vinkelret på vejen ud fra de enkelte gårde. Skoven ses ved byen. Havnen til højre. Strandengenes udstrækning ses. Øens areal 3,1 km² (14.8.2012).

Hjarnø Klint består af moræne og lagdelt smeltevandssand, der er aflejret i vand og har ligget vandret til at begynde med. Senere er en gletsjer rykket ind over landet, har foldet lagene og rejst dem på højkant. Senere igen er lagene frosset, hvorved der er dannet en revne. Da isen smeltede, skred sand og grus og udfyldte revnen midt i billedet. (13.5.2012).

Søndre Odde. Kirken til venstre. Bro til Odden. Den er bredest yderst, her ses strandvoldenes næsten parallelle buer, tegnet i rynket rose og andre buske (mørkegrøn). Lavningerne er lysere grønne. Hvidgrøn: Strandmalurt. Den dybe rende på godt 20 m tegner sig som mørkt vand, der når ind til oddens spids. (14.8.2012).

6. Nordre Odde er vokset ud siden ca. 1950 og er 1 km lang. De mange odder, der rager ind i lagunen, er tidligere ender af odden. Den kraftigste oddevækst sker ved stormflod. (14.8.2012).

Hjørnø Klint skrider, så der dannes amfiteaterlignende afdelinger. (6.8.1997).

Den amerikanske knivmusling (*Ensis americanus*) kom til Horsens Fjord efter 1980 og er en invasiv art. Her ses den skaller på stranden, de kan være op til 15 cm lange.

LITTERATUR

Bemærk: Søren Højager har lister over alle slags planter og dyr.

Gravesen P 1986: Oversigt over botaniske lokaliteter, 5. Vejle Amt. - Skov- og Naturstyrelsen.

Holm E 2000: Horsens Fjord Atlas. Horsens - Ren Fjord. Eigil Holms Forlag.

Holm E (red): Status over Horsens Fjord 2012 (mange artikler). - Udg. af Horsens - Ren Fjord. Hele tidsskriftet: www.eigilholm.dk

Holm E 2013: Horsens set fra Himlen. - Eigil Holms Forlag.

Højager S 1993: Hjørnø. Nogle notater om flora og fauna. - Gejrfuglen 29(4). www.gejrfuglen.dk